

De store kristne kirkesamfund – rum og ritual

© 2009 Lise Ludvigsen, Anders Nielsen,
Sebastian Olden-Jørgensen og Systime A/S

Kopiering og anden gengivelse af dette værk eller dele deraf er kun tilladt efter reglerne i gældende lov om ophavsret, eller inden for rammerne af en aftale med COPY-DAN. Al anden udnyttelse forudsætter en skriftlig aftale med forlaget.

Ekstern redaktion:
Poul Storgaard Mikkelsen

Omslag og layout:
Merete Troelsen

Omslagsfotos:
© iStockPhoto.
Bebudelses Katedralen i Moskva © Konstantin Tovstiadi,
Peterskirken i Rom © Giovanni Rinaldi,
Landsbykirke på Vestsjælland © Peter Engelsted Jonassen

Sat med Catriel 8/12

Grafisk tilrettelæggelse og produktion:
Special-Trykkeriet Viborg a-s

Trykt hos:
Special-Trykkeriet Viborg a-s
Printed in Denmark 2009

1. udgave, 1. oplag
ISBN-13: 978-87-616-1535-0

SYSTIME

Skt. Pauls Gade 25
DK-8000 Århus C
Tlf.: 70 12 11 00
systime.dk

OM HELLIGE RUM OG BYGNINGER

KLASSEVÆRELSE OG KIRKERUM

Hvad gør egentlig rum og bygninger hellige? Og hvad er det hellige? Begrebet hellig betyder forbeholdt, dvs. det som er skilt ud, fordi det er særligt betydningsfuldt og indviet til en gud eller til religiøst brug. Begrebet har fælles rod med ordene helle, held og hel. Helle betegner det udskilte fristed, hvor man kan være i fred for det, som truer én, mens held og hel (fuldstændig, ubeskåren) betegner det, at et forehavende lykkes.

Men hvordan adskiller det hellige rum sig så mere præcist fra det verdslige rum? Lad os tage udgangspunkt i et velkendt verdsligt rum, nemlig klasseværelset, for at svare på dette spørgsmål.

Det traditionelle klasseværelse har plads til ca. 30 elever, det er ofte rektangulært med en indgang, og det bliver oplyst af naturligt lys gennem vinduer samt af lamper i loftet. Inventarets placering i rummet er med til at give en retning i rummet typisk vendt mod lærerens kateder og tavlen, hvilket fortæller, at det er beregnet til (klasse)undervisning. Udsmykningen af klasseværelset kan sammen med særligt inventar vise, om det er et faglokale til fx biologi eller spansk. Den måde rummet bliver brugt på afspejler et socialt hierarki; læreren sidder ofte ved eller står bag katederet, og afhængig af hvor eleverne placerer sig, kan de let komme i kontakt med læreren eller bevidst gemme sig blandt kammerater. I klasseværelset gælder der særlige formelle eller indforståede adfældsregler, når der er undervisning, så den kan foregå uforstyrret. En ringeklokke markerer, når timen starter og er forbi, og rummet skifter karakter, fordi reglerne ophæves og adfærden ændrer sig, mens der er frikvarter. Oplevelsen af klasseværelset er dermed afhængig af dagens tidspunkt og brugen af det. Klasseværelset fungerer altså som et samlingssted, hvor der foregår kommunikation i mellem og undervisning og (ind)læring af en samling mennesker.

Kirke (græsk: *kyriakón*) betyder det, som hører Herren til, og begrebet bruges både til at betegne kirken som en bygning, en institution og som et menigheds-

I Lyng Kirke i Fredericia hænger spaden, der blev brugt til det første spadestik 8. januar 1993, i fællesrummet, som også bliver kaldt kirketorvet. Foto: Lise Ludvigsen.

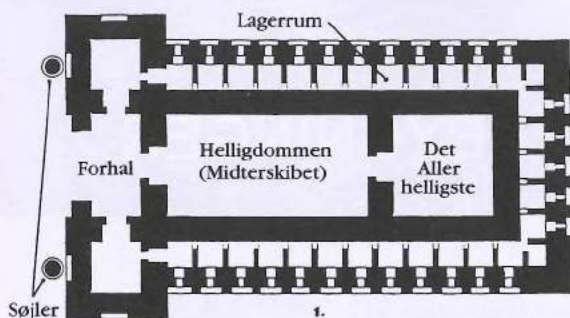

fællesskab¹. Kirkerummet udgør den fysiske ramme om den kristne gudstjeneste, og i modsætning til et klasseværelse, hvor der kan undervises i forskellige fag, er kirkerummet eksklusivt, fordi brugen af det er defineret af et religiøst formål og religiøst indhold.

Kirkerummets indretning, brug og udsmykning kan på nogle punkter sammenlignes med klasseværelset, idet rummets inventar angiver en retning, der samtidig afspejler en klar fordeling af de tilstedeværendes roller. Præsten befinder sig i en traditionel protestantisk kirke i området omkring koret og menigheden i skibet (s. 12-13). Klokkeeringning markerer aktivitet i rummet, og brugen er med til at bestemme den enkeltes adfærd og oplevelse – det er fx forskellige oplevelser at bære et barn til dåb og at overvære midnatsgudstjeneste, ligesom der er forskel på kirkegængerens og turistens formål med at være i kirken.

En del kirker indeholder kalkmalerier, billeder, skulpturer eller mindeplader af stifterne, hvormed verdslige bygherrer sætter deres mærke. Det er også almindeligt, at kirkens grundsten er fremhævet i arkitekturen eller at spaden, som blev brugt til det første spadestik, indgår i kirkens udsmykning.

1. Jørgen Podemann Sørensen: *Guds Religionsleksikon*, Gads Forlag 1999 s. 283-284. Det er i den sidstnævnte betydning af ordet, at kirke bruges i NT, dvs. en forsamling eller dem, der er kaldt ud (græsk: *ekklesia*), dvs. det fællesskab som er kaldt sammen af Guds ord. Jesus har sandsynligvis ikke forestillet sig kirken som en institution, og hos Paulus er kirken symbolsk omtalt som legemet og Jesus Kristus som hovedet (Ef. 5,23).

Templet har en tredelt grundplan, og graden af hellighed stiger jo længere man bevæger sig ind i templet. Det Allerhelligste er Guds bolig, og det måtte pga. dets hellighed kun betrædes én gang om året af ypperstepræsten.

I en historisk sammenhæng bliver særtræk ved kirkebygningen bl.a. beskrevet af Sjællands første protestantiske biskop Peder Palladius (1503-1560): "Ethvert andet bygningsværk, slotte og herresæder, Københavns Slot, Kalundborg Slot, prægtige bygninger i

købstæderne og på landet, de er kun menneskeboliger. Men din sognekirke er Guds hus. Og hvis en domkirke eller et kloster endnu bruges ugudeligt og ikke er sognekirke, så kald dem ikke Guds huse, men røverkuler"².

Ifølge protestantisk tankegang er det altså ikke i sig selv kirkebygningens fysiske eller æstetiske rammer, der gør det anderledes end verdslige rum, men derimod, at det er religiøst indviet og til religiøs brug. Indvielsen af en kirke skal foretages af en biskop, og den forløber som et ritual, hvor de mytologiske forbilleder om hellige rum indgår i teksterne (se T.7-8, T.25-26 og T.41). For de kristne kirkers vedkommende er det templet i Jerusalem, som er det mytologiske forbillede, og kirkebygningen bliver symbol på det himmelske Jerusalem, dvs. et jordisk sidestykke til den himmelske, evige stad.

I våbenhuset i Århus Domkirke er forbuddene vist med piktogrammer (2008).
Foto: Lise Ludvigsen.

Ved indgangsporten til selve klosterområdet ved Jasna Góra klostret i Polen bliver adfærdsreglerne vist på et stort skilt.

Hellige steder fordrer en særlig adfærd, og adfærdsregler i (protestantiske) kirkerum er formuleret i den verdslige jura bl.a. på denne måde:

"§137. Den, som søger at forhindre afholdelsen af lovlig offentlig sammenkomst, straffes med bøde eller fængsel indtil 2 år.

Stk. 2. På samme måde straffes den, der ved larm eller uorden forstyrrer offentlig samling af Folketinget, Færøernes lagting, kommunale eller andre offentlige råd, gudstjeneste eller anden offentlig kirkelig handling, eller om på sømmelig måde forstyrrer ligfærd"³.

"§18. I kirken skal almindelig sømmelighed iagttages, og der må intet foretages, som strider mod rummets særlige karakter"⁴.

Loven definerer ikke, hvad der menes med sømmelighed og særlig karakter, men disse udtryk afspejler, at der også er knyttet religiøst bestemte adfærdsregler til det at opholde sig i en kirke. Netop fordi det er et helligt rum, hvis grundplan ofte har form som et kors, hvor lysvirkningen har en symbolsk betydning og udsmykningen er religiøst begrundet, maner det umiddelbart til ærefrygt og en ydmyg adfærd. Ved indgangen til mange kirker er der i dag skilte, der klart

2. Peder Palladius: En Visitatsbog, Aros 1981 s. 17.

3. Straffeloven kapitel 15, 2007.

4. Lov om bestyrelse og brug af Folkekirkens kirker m.m., 2007.

viser, hvilken adfærd og hvilke gøremål der er tilladte og forbudte eller uønskede, hvormed bevidstheden om forskelle på verdslige og religiøse rum skærpes.

Nogle religionspsykologer kalder den let gysende fornemmelse mange får, når de træder ind i et kirkerum for "religiøs tænding", idet sanser og følelser aktiveres med fokus på religiøse eller spirituelle oplevelser. Den engelske religionshistoriker *Ninian Smart* (1927-2001) definerer religion ud fra en teori om, at religion indeholder 7 forskellige dimensioner, hvor nogle eller alle kan være til stede samtidigt ⁵.

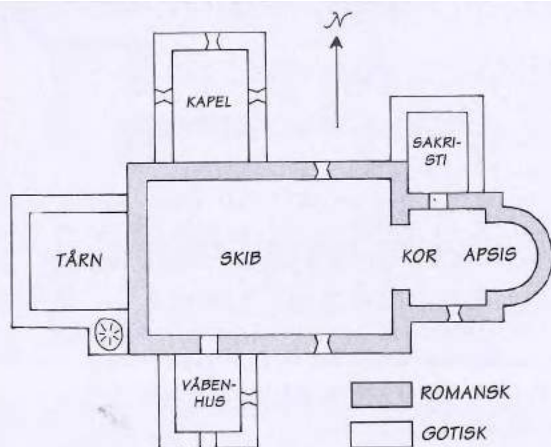
5. Oversigten er lavet med udgangspunkt i fremstillingen i Esben Andreasen m.fl. (red.): Religion og kultur, Systime 2005 (2.udg.) s. 281.

Når rummet gør "noget" ved én, kan det ifølge Smart teori forklares med, at den materielle dimension virker ind på den oplevelsesmæssige og emotionelle dimension – og omvendt.

Ligesom brugen af religiøse tekster og billeder muliggør en kommunikation med en metafysisk verden, er det i det hellige rum, at mennesket kan mødes med Gud eller om Gud.

Rummet kan dermed opfattes og bruges på to måder, dvs. som Guds hus og en kommunikation med Gud eller som menighedens samlingssted, hvor de troende kommunikerer om Gud. I en gudstjenestes forløb vil begge måder komme frem, fx i bønner rettet mod Gud og i prædiken som forkyndelse om Gud. Den kristne Gud er en metafysisk skabergud, der ikke tager bolig i menneskeskabte huse. Alligevel kan man tale om, at Gud manifesterer sig i forbindelse med

Betegnelse for dimension	Forklaring	Konkrete eksempler
Praktisk og rituel dimension	Formelle ritualer Uformelle religiøse skikke	Overgangsritualer, ofringer, gudstjeneste, pilgrimsrejser, bøn og meditation
Oplevelsesmæssig og emotionel dimension	Subjektiv og/eller kollektiv (ekstra)ordinær religiøs oplevelse	Oplevelse ved deltagelse i ritualer, yoga, meditation Oplevelse ved overværelse af religiøs kunst/musik Mystik, ekstase
Narrativ eller mytisk dimension	Religiøse fortællinger fx myter, legender og beretninger	Skabelses- og oprindelsesmyter Beretninger om religioners stiftere, helgenbiografier
Dogmatisk eller filosofisk dimension	Lære(sætninger) Intellektuel fremstilling af religioners indhold	Teologers og filosofferes kommentarer til helligskifter Prædikener, akademiske og populære bøger om troslære
Etisk og juridisk dimension	Retninglinjer for fx livsførelse og for samfundets indretning	Grundlæggende etiske regler Spise- og adfærdsregler
Social og institutionel dimension	Intern organisation og samspil med omliggende samfund	Organisationsform i fx kirke, munke- og nonneorden Regler for autoritet og rangorden
Materiel dimension	Udtryk i geografi, bygninger og kunst	Hellige steder og hellige bygninger fx tempel og kirke Religiøse billeder og genstande

Grundplan af romansk kirke og med tilbygninger den gotiske kirkes grundplan.

nadveren i form af Jesu Kristi legeme og blod (se T6) og i forskellige symboler fx krucifikser og ikoner, hvor billeder spiller en fremtrædende rolle i katolsk og ortodoks kristendom.

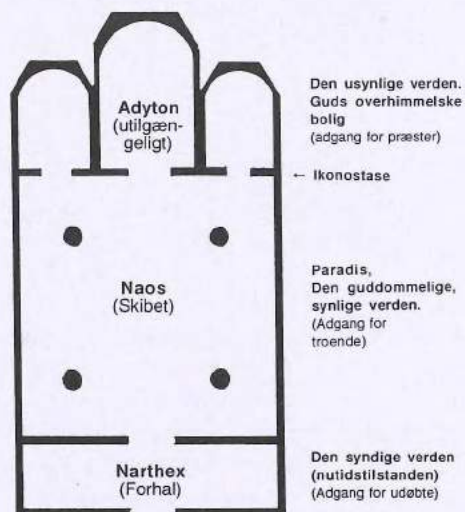
Den afgørende forskel mellem verdslige og hellige rum er altså, at hellige rum er rituelt indviede og der foregår en adfærd og en kommunikation med et religiøst formål. Det er i det hellige rum, at den praktiske rituelle dimension (jf. Smarts teori) kommer til udfoldelse – der er med andre ord kulten til forskel i de to typer rum. Kult (latin: cultus af verbet colere) betyder at dyrke, og begrebet bruges i en dobbelt betydning, idet man kan dyrke både jorden og guder: "Kult betegner denne regelmæssige, rituelle vedligeholdelse af forhold til guder, ånder, døde, til verden, naturen eller tilværelsens kilder" ⁶. Kultens elementer af gentagelse og fornyelse af de livgivende kræfter er eksplicit knyttet til det hellige rum, hvor det religiøse fællesskab samles.

ARKITEKTUR

"En gang kultsted, altid kultsted" er en slagordsagtig beskrivelse af, hvor der bliver bygget kirker, og den er en forklaring på, at kirker på forskellige historiske tidspunkter bliver ændret med tilbygninger, der er i overensstemmelse med de fremherskende arkitektoniske stilarter og teologiske fortolkninger eller nybrud.

Den romanske kirke (op til 1200-tallet) består af en helt enkel grundplan med skib, kor og ofte apsis,

6. Jørgen Podemann Sørensen m.fl. (red.): Gads Religionsleksikon, Gads Forlag 1999 s. 303. I moderne sprogbrug indgår ordet kult også som betegnelse for religiøse bevægelser eller sekter.

Grundplan af ortodoks kirke med en tydelig tredelt opbygning, hvor der er klare skel mellem, hvem der må opholde sig i de tre afdelinger.

dvs. en halvrund udbygning i forlængelse af koret. Loftet var som regel fladt og de bærende konstruktioner samt vinduespartierne i rundbuestil, som er en enkel geometrisk form. Med den gotiske kirkestil (fra 1200-1500-tallet) bliver kirken udvidet med forskellige tilbygninger. Loftet bliver ændret med hvælvede konstruktioner, og vinduerne bliver afløst af spidsbuestil, hvormed der kommer mere lys ind i kirken og linjerne i rummet peger opad⁷.

Kirkebygningers grundplaner følger to forskellige arkitektoniske typer, og grundlæggende skelner man mellem *processionskirke* og *centralkirke*.

Processionskirken hedder også langkirke⁸ pga. sin rektangulære form, hvilket muliggør et tydeligt skel mellem koret og skibet markeret med en hvælving, som hedder korbuen. I katolske kirker bliver grænsen til det allerhelligste omkring nadverbordet markeret ved hostiegemmet, hvor hostien, dvs. det indviede nadverbrød gemmes, i protestantiske kirker bliver stederne, hvor prædiken og nadver foregår adskilte, og knæfaldet markerer en grænse for, hvor menigheden

7. I Anne Marie Aagard (red.): Det nye Jerusalem, Anis 1989 kan man fordybe sig i lysets arkitektoniske og teologiske betydning i det gotiske kirkerum.

8. I denne bog bruger vi konsekvent udtrykket processionskirke. Processionskirken kan være opdelt i flere side- eller midterskibe, og når midterskibet er højere end sideskibene hedder kirken en basilika.